

انسان و دریا

مروری بر هزاران سال رابطه انسان و دریا در ایران

گردآورنده: فریدون بیگری، جبرئیل نوکنده

عبدالمجید نادری بنی و علی هژبری

موزه ملی ایران
National Museum of Iran

انسان و دریا: مروری بر هزاران سال رابطه انسان و دریا در ایران

گردآورندگان	: فریدون بیگلری، جبرئیل نوکنده، عبدالمجید نادری بنی و علی هژبری
ویراستار	: ام البنین غفوری
طرح و اجرا	: ام البنین غفوری
طراحی جلد	: نینا رضایی
عکس آثار	: ندا حسین طهرانی و نیما فکورزاده
ویرایش تصاویر	: ام البنین غفوری، لیلا خاموشی، سهیلا داودپور
نظارت چاپ	: شرکت طراحان نوگرا مارینا
ناشر	: موزه ملی ایران و سازمان و بنادر و دریانوردی
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۱۴۳-۹-۹
نوبت چاپ	: اول / ۱۳۹۸
شمارگان	: ۱۰۰۰ نسخه
نشانی	: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، خیابان پروفیسور رولن، پلاک ۱، موزه ملی ایران
تلفن	: ۰۲۱ - ۶۶۷۰۲۰۶۲
تارنما	: http://irannationalmuseum.ir/fa/

این کتاب در راستای تفاهم‌نامه منعقدشده به شماره ۹۸۳۵۰۵/۱۶۷۳۵ مورخ ۱۳۹۸/۰۳/۱۹ بین موزه ملی ایران و سازمان بنادر و دریانوردی و به مناسبت نمایشگاه «انسان و دریا: مروری بر هزاران سال رابطه انسان و دریا در ایران» که از تاریخ ۲۴ آذرماه تا ۲۵ بهمن‌ماه ۱۳۹۸ در موزه ملی ایران برگزار شد، منتشر شده است.

رئیس کل موزه ملی ایران: جبرئیل نوکنده
 معاون امور فرهنگی: فریدون بیگلری
 معاون امور اجرایی: امید کمالوند
 مسئول نمایشگاه و رئیس اداره معرفی و آموزش: نینا رضایی
 امین اموال نمایشگاه: نینا رضایی
 اداره اموال فرهنگی - تاریخی: جواد نصیری (رئیس)؛ زهرا اکبری، گل‌بهشت تقوا، صدیقه پیران، نینا رضایی، فرشته زکایی، زهرا قلندکار، آمنه کوهی، ریحانه لسانی گویا، کرم میرزایی، نیره نظری
 گروه پژوهش: یوسف حسن‌زاده (رئیس)؛ فیروزه بابایی‌نژاد، صدیقه پیران، روشنک جهرمی یکتا، لیلا خاموشی، سهیلا داوودپور، نطمه ذوالفقاری، مژده شاکری، مهرو شاگردپور، محمدحسین عزیزی خرائقی، ام‌البنین غفوری، حسن مرادی، مریم معتمدی‌نصر، فریبا جزاتی، کرم میرزایی و علی هژبری، بخش حفاظت و مرمت: پروانه سلطانی (مسئول)، مارال داداش‌زاده، فرزاد گشایش‌پناه، مهناز مسکری
 اطلاعات اشیاء (تاریخی و انشعابی): روشنک جهرمی یکتا، محمدحسین عزیزی خرائقی، ام‌البنین غفوری، فریبا معجزاتی
 اداره معرفی و آموزش: نینا رضایی (رئیس)؛ مریم پناهی، لیلا حیدرپور
 واحد انتشارات: ام‌البنین نصیری (مسئول)
 روابط بین‌الملل: معصومه احمدی (مسئول)، مهرزاد خدایی
 مسئول موزه ایران باستان: فیروزه سپیدد
 مسئول موزه باستان‌شناسی و هنر اسلامی ایران: کرم میرزایی
 اداره مالی و اداری: شهرام مهدوی؛ طیبه فرخی، الم بنه، فدرا قوام‌رانکوهی، لیلا احمدیان و اکرم مینایی
 امور گمرک و تشریفات: فرهاد نارویی
 روابط عمومی: فاطمه عسگری و حسن نعمتی
 دفتر مدیریت: علی نانکلی
 پشتیبانی: نکیسا بایی، میلاد جانی‌پور و همکاران
 حراست: رضا کیافر و همکاران
 یگان حفاظت: صادق عسگری، علی عبدالله خانی و همکاران

محمد راستاد (مدیرعامل)

محمدعلی حسن‌زاده (معاون امور بندری و اقتصادی سازمان بنادر و دریانوردی)

علی مرادی (مدیرکل بررسی‌ها و مطالعات راهبردی)

یونس غربالی (رئیس اداره مطالعات راهبردی)

مهرداد اربابیان (کارشناس توسعه فرهنگ دریایی)

عبدالمجید نادری بنی (مدیر امور پژوهشی و همکاری علمی)

فهرست مطالب

۸.....	مقدمه / جبرئیل نوکنده.....	199
۹.....	مقدمه / سازمان بنادر و دریانوردی.....	195
۱۱.....	خلیج فارس و دریای کاسپی / عبدالمجید نادری بنی، حمید علیزاده لاهیجانی.....	173
۲۱.....	صدف‌های زینتی: کهن‌ترین شواهد استفاده از منابع دریایی در ایران / سونیا شیدرنگ.....	163
۲۸.....	خلیج فارس و دریانوردان شوش / عباس علیزاده.....	
۳۲.....	شواهدی از صید ماهی و نرم‌تنان در هزاره چهارم پیش از میلاد در سواحل شمالی خلیج فارس / محمدحسین عزیزی خرائقی، مرجان مشکور، ساناز بیضایی	
۳۵.....	دوست، سپیده جمشیدی یگانه، افشین اکبری.....	
۳۸.....	بررسی نقش قایق توپک گلی چغامش / شادی کلاتر.....	
۴۵.....	نقش کشتی در اثر مهرهای خزانه تخت ششید / شاهرخ رزمجو.....	
۴۷.....	دریا در متون شاهی هخامنشی / سهیل دلشاد.....	
۵۰.....	بررسی نقش قایق بر روی دو اثر مهر گلی، دست‌آینه از کاوش‌های شوش / صدیقه پیران.....	
۵۸.....	کشمکش‌های هخامنشیان و سکاییان از دریای ارال / دریس سیاه / احسان شواربی.....	
۶۰.....	نقوش مرتبط با دریا در سکه‌های الیمایی / علی هریر.....	
۷۴.....	نگاهی تاریخی به بنادر قدیمی ایران / عبدالمجید نادری بنی و سیر توفیقیان.....	
۷۷.....	دریای فارس و دریای کاسپی در «عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات» نسخه موزه ملی ایران / کرم میرزایی.....	
۸۱.....	نگاهی به روابط تجاری ایران و چین در دوره اسلامی بر اساس منابع تاریخی / سفرنامه‌ها/ لیلا خاموشی.....	
۸۵.....	بررسی سکه‌های لاری دوره صفوی / گل‌بهشت تقوا.....	
۹۵.....	سیراف و جایگاه آن در بازرگانی بین‌المللی در جهان باستان / محمد اسماعیل اسمعیلی جلور.....	
۱۰۰.....	بررسی‌های مغناطیسی بر روی بقایای قلعه پرتغالی‌های بندر کنگ / کورش محمدخانی.....	
۱۰۵.....	قایق لوتکا و نقش آن در معیشت ساکنان جنوب دریای کاسپی / اسجاد سمعی.....	
	کاتالوگ آثار منتخب نمایشگاه انسان و دریا.....	
	Persian Gulf and Susa Mariners / Abbas A. Izadeh.....	
	The History of the Archacological Researches in Hormozgan Island / Sepehr Zarei.....	
	The Sea on the Rocks. Sailing in the Rock Art of Gobustan / Dario Sigari.....	
	The Achaemenids and the sea(s)/ Wouter F.M. Henkelman.....	

مقدمه

موقعیت فلات ایران بین سه پهنه آبی دریای کاسپی، خلیج فارس و دریای مکران باعث شده که ساکنان این سرزمین از هزاران سال پیش همواره به صورت مستقیم یا غیرمستقیم متأثر از این دریاها و منابع غنی آن‌ها باشند. شواهد باستان‌شناسی نشان می‌دهد که ساکنین سرزمین ایران حداقل از دوره پارینه‌سنگی جدید از منابع دریایی استفاده کرده‌اند که مدارک آن شامل صدف‌های دریایی از خلیج فارس است که به شکل مهره‌های تزئینی مورد استفاده بوده و تا غرب زاگرس مبادله یا جابه‌جا می‌شده‌اند. باتوجه‌به نقوش مهره‌های هزاره چهارم و سوم پیش‌ازمیلاد از چغامیش، شوش و دیگر شواهد باستان‌شناسی از جنوب غرب ایران استفاده از قایق برای جابه‌جایی افراد و کالای این دوره رواج داشته است. با شکل‌گیری حکومت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای مانند سلسله عیلامیان و هخامنشیان، این دریاها علاوه بر جنبه‌های تجاری - فرهنگی، از جنبه نظامی نیز اهمیت یافتند. بازتاب این ارتباط دیرینه بین ساکنان این سرزمین و دریا را می‌توان در متون، بقایای باستان‌شناختی و دیگر شواهد دوره‌های متاخرتر تاریخی و اسلامی مشاهده کرد.

موزه ملی ایران با داشتن مجموعه‌ای ارزشمندی از آثار مرتبط با فرهنگ دریانوردی، داد و ستد دریایی و نسخ کهن، منبع مهمی از اطلاعات مرتبط با دریا و دریانوردی است. نمایشگاه حاضر که حاصل همکاری نزدیک موزه ملی ایران و سازمان بنادر و دریانوردی با همکاری پژوهشگاه ملی اقیانوس‌شناسی و علوم جوی است را می‌توان نخستین گام مشخص در موزه ملی ایران برای بازشناسی گوشه‌ای دیگر از توانمندی مردم این سرزمین در بهره‌گیری از دریا و استمرار آن تا روزگار معاصر دانست.

در این نمایشگاه بیش از ۱۶۰ قلم شی از دوره ملی ایران و موزه‌های گرگان، گیلان و شوش (خوزستان) انتخاب شدند که از مکان‌های باستانی چون غار یافته، غار علی‌تپه (ال تپه)، سار و زوز، چغامیش، شوش، شهداد، شهرسوخته، تخت جمشید، شمی، سیراف، تمیشه، دیوار گرگان، جزیره هرمز، قشم، بقعه شیخ حسن، این اردبیلی، ایرانشهر، ملایر، آستارا و مجموعه کشتی غرق‌شده امیرآباد به دست آمده‌اند. این نمایشگاه بیش از سی هزار سال از پیشینه ارتباط انسان و دریا از دوره پارینه‌سنگی جدید تا اواخر دوره قاجار را در این سرزمین روایت می‌کند. امید که بازدید از این نمایشگاه بتواند بازدیدکنندگان را با گوشه‌ای از پیشینه کهن انسان و دریا در ایران آشنا سازد. نمایشگاه "انسان و دریا: مروری بر هزاران سال ارتباط انسان و دریا در ایران" از ۲۴ آذر ۱۳۹۸ تا ۲۵ بهمن ۱۳۹۸ در تالار نمایشگاه‌های موقت موزه ایران باستان در موزه ملی ایران قابل بازدید است.

در پایان لازم می‌دانم از حمایت‌های مقام عالی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، جناب آقای دکتر علی‌اصغر مونسان، و همچنین جناب آقای دکتر محمدحسن طالبیان، معاون محترم میراث فرهنگی، دکتر محمدرضا کارگر، مدیرکل امور موزه‌ها و اموال منقول فرهنگی - تاریخی سپاسگزاری کنم. با قدردانی ویژه از سازمان بنادر و دریانوردی به ویژه جناب آقای دکتر محمدعلی حسن‌زاده، معاون امور بندری و اقتصادی، آقای مهرداد اربابیان و همچنین از جناب آقای دکتر بهروز ابطحی، رئیس محترم پژوهشگاه ملی اقیانوس‌شناسی و علوم جوی و آقای دکتر عبدالمجید نادری بنی و از همکارانم در موزه ملی ایران.

جبرئیل نوکنده

رئیس کل موزه ملی ایران

۱۳۹۸